

Marin Kapular, prof.

POVIJESNI PRIKAZ OSNOVNE ŠKOLE U ČITLUKU¹

1. UVOD

Društvene i crkvene, duhovne i kulturne, političke i gospodarske djelatnosti te ukupan napredak hrvatskog naroda u prošlosti u Hercegovini, povezan je sa stupnjem opće pismenosti, obrazovanja i kulture naroda. Povijesno gledano, u doba turske okupacije nije bilo ozbiljna pokušaja školovanja domaćeg pučanstva jer je s nepismenima lakše vladati. Držeći se takva razmišljanja turski pa i drugi vlastodršci mogli su neuki narod oblikovati kako su željeli, podržavati nepismenost i neznanje u zemlji. Istina, *Fra Ilija Starčević*² podigao je prvu školsku zgradu u BiH, u Tolisi kod Orašja još 1823. godine. U toj školi bio je učitelj i nadzornik. Njegovim zalaganjem dostavljena je molba sultanu *Muhamedu II.* da mu se dopusti podizanje drugih škola. Odgovor nikada nije došao. Smrću *fra Ilije* nastao je zastoj u prosvjeti. Četiri stotine godina davao je seljak (kmet) begu i agi namete koliko su zatražili, državi koliko je određivala, a njemu što je ostalo. Neuki narod opet je zarobljen vremenom, patrijarhalnim načinom života i brigom za goli opstanak, još u prvoj polovici 20 st. priječio polazak djece u školu, osobito ženske djece. Škola je bila nepotrebna „novotarija“ pred poljskim, kućnim ili stočarskim poslovima. Franjevci su u turskom razdoblju otvarali škole po samostanima³ ali su one uglavnom bile za redovničke kandidate i manji broj djece koja su stanovala u blizini samostana. Postoje neki podaci o tome kako su franjevci u svojim župnim kućama u Ljubuškom i Mostaru prije 1697. organizirali školsku nastavu za svjetovne mladiće.⁴ Međutim, budući da kroz čitavo tursko razdoblje u Hercegovini nije bilo niti jednog franjevačkog samostana, do otvaranje onoga na Čerigaju 1846. godine pučanstvo je uglavnom bilo prepušteno samoukom opismenjavanju ili su ga, tu i tamo, podučavali „putujući učitelji“.

Nakon uspostave zasebne franjevačke Kustodije i Apostolskog vikarijata u Hercegovini, sredinom 19. st., otvaraju se pučke i samostanske škole, premda veoma sporo. Prva pučka škola kod Hrvata u Hercegovini otvorena je zalaganjem biskupa *fra Rafe Barišića* 1852. godine, uz biskupsku rezidenciju u Vukodolu, u pregrađu Mostara. *Fra Petar Kordić* potom je otvorio 1853. školu u Gorici. Godine 1860. otvara se škola u Veljacima, a 1866. godine pučke škole u Širokom Brijegu i Županju (danas Tomislavgrad).

Godine 1867. otvorene su još tri škole: u Gradničima, Humcu i Posušju. Sve su to bile vjerske škole koje su vodili franjevci i bile su smještene u župnim stanovima. Do 1875. otvorene su još škole u Gabeli i u Konjicu⁵. Kako je već rečeno, one su bile prvotno namijenjene redovničkim kandidatima, a pohađao ih je i manji broj djece iz bliže okoline. Samostanske škole prestale su sa radom 1881./82. godine, odnosno prešle su pod državnu upravu. Prvi školski udžbenik za potrebe franjevačkih škola i analfabetskih tečajeva je *Početak slovnstva* biskupa *fra Augustina Miletića* a tiskan 1815. u Splitu. Zatim biskup izdaje *Bukvar* tiskan 1830. u Splitu, pa *Istomačenje stvari potrebnih nauka krstjanskoga* a pretiskao ga je biskup *fra Anđeo Kraljević* u Rimu 1867. Godine 1872. uz biskupsku rezidenciju u

¹ Kratki sažetak sličnog rada pod naslovom: Povijest osnovne škole fra Didaka Buntića Čitluk, Škola 4, 2009. (časopis za odgojno-obrazovnu teoriju i praksu) Mostar, str. 179.-181. objavljen je u časopisu Škola 4 2009. god.

² Pavle Kozomora, Osnovna nastava u Hercegovini nekada i sada, Mostar i Hercegovina, Glasnik jugoslavenskog profesorskog društva, Beograd, 1937., str. 971.

³ Kovačić, Pučko školstvo Hrvata u Hercegovini do 1878., Napredak, Hrvatski narodni godišnjak 1998, Sarajevo, 1997., str. 278-279

⁴ Voislav Bogičević, Pismenost u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1975., str. 187.

⁵ Fra Didak Buntić, Spomenica, Andrija Nikić, Prosvjetni rad fra Didaka Buntića, Kršćanska sadašnjost, Zagreb – Mostar, 1978., str. 68

Vukodolu kod Mostara osnovana je „Tiskara katoličkog poslanstva“. U njoj su se od tada počeli tiskati školski priručnici i udžbenici za katoličke škole. Najvrjedniji su bili: *Pravopis za niže učione katoličke u Hercegovini* (1873.) i *Novi bukvar ili početnica za pučke učione u Hercegovini* (1874.). Obje je sastavio fra Franjo Miličević.⁶

Pripajanjem Bosne i Hercegovine austrougarskoj monarhiji 1879. godine, u cijeloj zemlji zatečene su samo 54 katoličke škole⁷ s 44 učitelja i 12 učiteljica, s 1.643 muške i 652 ženske djece. Pravoslavni su imali 56 vjerskih škola sa 66 učitelja i 9 učiteljica, a u školama je bilo 2.751 muške i 772 ženske djece. Židovi su imali 5 škola sa 260 učenika. Muslimani su imali 399 sibjan-mekteba, 18 ruždija, 18 medresa s 553 učitelja, 18 učiteljica te 15.948 polaznika i 7.360 polaznica. Ukupna pismenost u zemlji, uza svu pismenu administraciju koja je pristigla okupacijom zemlje 1878. god., nije prelazila 5% stanovništva. U ove 54 katoličke škole učilo se čitati i pisati latinicom, poučavao se vjeronauk, prirodopis, povijest, račun, zemljopis i pjevanje. Znanje se ocjenjivalo opisno: „sasvim slab, priličan, izvrstan“.

1.1. PUTUJUĆI UČITELJI

U prvoj polovini 19. stoljeća u nekim hercegovačkim selima pojavili su se putujući učitelji koji su organizirali opismenjavanje nepismenoga puka. Najstariji i najpoznatiji od njih bio je *Andrija Kiš* kojega je puk zvao *Meštar Mađar*. U Kršćanskoj obitelji 1917. *Ilija Vidić* navodi da je *Kiš* došao u Hercegovinu iz Slavonije oko 1840⁸. godine.

Meštar Mađar otvorio je 1840. godine dvogodišnju školu u Dugandžijama⁹ zaseoku sela Zvirovići. U tu školu dolazila su djeca i iz nekih susjednih sela, primjerice Međugorja i Studenaca¹⁰. Roditelji su učitelju plaćali u žitu, kavi i šećeru. On je zasijao malen rasadnik nauke u Dugandžijama čiji su plodovi najviše koristili stanovnicima Dretelja. *Andrija Kiš* učio je djecu čitati, pisati i računati. Učenici su učili iz knjižice koja se zvala *Bukvar*. Najpoznatiji udžbenik iz toga razdoblja bila je tzv. *Stipanjača* – molitvenik, a uz to se koristila i *Korablja* (prijevod Sv. pisma) i pjesmarica *Andrije Kačić-Miočića*. Nastava se održavala svakog dana po 3 – 4 sata ujutro i poslijepodne. Kasnije *Kiš* odlazi u Dretelj, Gabelu i Metković gdje ponovno osniva škole.

Druga *Kišova* škola nalazi se u Pavlovića kući¹¹ u Dugandžijama. *Fra Grgo Martić* bilježi neke dragocjene podatke i zapažanja o radu učitelja Andrije Kiša u ovoj školi.

„Vraćajući se kroz broćansku župu niže sela Zvirovića sretao sam u dva, tri navrata dječuljakah pod torbivcami u selo vrvećih. Primjetio sam, da jih nekakva nadlost tjera, ter pitajućem odgovoriše mi: da idu k meštru. A što vam je taj maštar? – Što nam u knjige kazuje. – A otkud vam je došao taj kativoac? – Izdaleka odnjekud, s preko svijeta jer zna sedam mađarskih jezika /.../ Pri svem mom kaljavu i neugodnu putu poiska me želja da svratim vidjet toga čudvotornog meštra. Haran starac s bijelim brci, u crljenom turskom dolmanju i blagančoški papučah sjeđaše kao Diogen pod murvom, a djeca ga kao pilići kvočku okružavahu. /.../ To bješe stari jedan katana Andrija Kiss, kojega davnih dana sudbina u ove pustinje hiti, gdje on svoje malahno umjestvo slovstva upotrijebina golemu

⁶ Dominik Mandić, *Franjevačke škole u Hercegovini*, Stopama otaca, 1939., V. str. 58-61.

⁷ Školski vjesnik, Stručni list zemaljske vlade za BiH, Ljuboje Dlustuš, Školske prilike u BiH od okupacije do danas, Sarajevo, 1894., str. 52.

⁸ Andrija Kiš i Nikola Glavinić, *Kršćanska obitelj*, br. 2/1918., str. 24.

⁹ Ilija Vidić, *Seljaci učitelji u tursko doba*, *Kršćanska obitelj*, br. 11/1917., str. 232.

¹⁰ Andrija Kiš i Nikola Glavinić, *Kršćanska obitelj*, br. 2/1918., str. 25.

¹¹ Piscu ovih redaka prabaka je Šima Pavlović (kći Ivana i Mare Smoljan) potjecala je iz te obitelji. Rođena je 1867., a udala se 1892. godine za Ivana Kapulara. Zahvaljujući putujućem učitelju Andriji Kišu koji je radio u kući njezinih roditelja, Šima je dobila osnove pismenosti. Svoja tri sina: Juru r. 1896., Marka r. 1899. i Vidaka r. 1903. učila je i naučila čitati, pisati i računati kao i svoju unučad. Umrula je 1939. godine. Te je uspomene o majci Šimi mnogo puta pripovijedao svojim potomcima Marko Kapular (1899. – 1992.).

korist čovječanstva, pak ga danas barem hiljada očijuh progledavših blagosivlje, a on uz njih jedino svagdanji krušac nahodeći sretan je i zadovoljan. Njegovi učenici, kao Platonovci, ne rastaju se od njega, doklen god jim u torbah hrane teče, a dan i noć pretvaranja prosljeđujući, a kad jih izda torba, povraćaju se kućam hljeba donijeti, ter tako tečaj nauka dokončavaju štivenjem, pisanjem i računicom; ...

Samo imućniji i dalekovidniji roditelji slali su djecu u školu. Svaki učenik, odnosno njegov roditelj, prema pogodbi plaćao je učitelju 100 groša godišnje¹². Poznato je da su kod Kiša, osnove čitanja i pisanja učila neka djeca iz Međugorja, npr. *Josip Vasilj Jakova* (1851. – 1931.) koji kasnije postaje *fra Jakov Vasilj*.

Neki drugi njegovi učenici postali su kasnije učitelji, primjerice: *Ivan Glavinić, Nikola Čavatin-Glavinić i Ivan Vidić iz Dretelja, Mato Džakula iz Čeljeva te Nikola Matuško iz Višića*.¹³ Od poznatijih putujućih učitelja spominje se još *Šimun Buljan* iz Ograđenika. Putujući učitelj *Andrija Kiš*¹⁴ radio je do kraja života, a umro je u dubokoj starosti u Neretvanskoj dolini oko 1864. godine.

2. AUSTROUGARSKA UPRAVA, OTVARANJE PUČKIH ŠKOLA

2.1. ŠKOLSTVO PRIJE I NEPOSREDNO NAKON AUSTRO-UGARSKE MONARHIJE

Nakon berlinskog kongresa Austrougarska Monarhija dobiva mandat da preuzme upravu u Bosni i Hercegovini. Zatekla je opću nepismenost i optimistično najavila uvođenje „modernog školstva europskog tipa“. U BiH su do 1878. godine djelovale vjerske škole. Većina ih se ukida i zamjenjuju ih državne škole. Za ukidanje je tih škola nova vlast imala više razloga, a glavni je taj da će s pomoću svojih škola nadzirati sadržaje koji se djeci predaju. Vlada je već 1879. godine donijela Osnovne odredbe za organizaciju narodnih osnovnih škola u BiH kojima je predviđeno obavezno osnovno obrazovanje, što u takvim prilikama nije bilo ni realno ni moguće. Odredila je: „Želim da se, gdje se može u kotarskim mjestima, gdje ima školske djece, pa i u drugim većim mjestima, osnuju osnovne škole, u kojima će djeca, sposobna za školu, bez razlike vjere primati prvu nastavu u elementarnim predmetima, u čitanju, pisanju i računanju upotrijebivši za to zgodne nastavnike iz vojničkog staleža.“ Ova uredba pokazuje da je osnovno školstvo i nastava u početku bila vrlo skromna i počela je sa jednogodišnjim tečajem. Problemi su bili na obje strane. Otpor roditelja prema školi treba promatrati u svjetlu tradicije narodnog života na selu i posla kojim se bavio, točnije poljoprivredom i stočarstvom. Većina je smatrala da seljaku za kopanje i čuvanje ovaca ne treba škola. Bilo je i onih koji su mislili da će im škola pokvariti djecu. S druge strane, država nije mogla osigurati kvalitetan nastavni kadar i materijalna sredstva za brzo otvaranje škola i opismenjavanje naroda. Školu u početku više pohađaju djeca trgovaca, lugara, gostioničara i raznih obrtnika koji nastoje završiti barem dva ili tri razreda, ako ne i sva četiri razreda osnovne škole.

¹² Ivan Vidić, *Seljaci učitelji u tursko doba, Kršćanska obitelj*, br. 11/1917., str. 231.

¹³ Andrija Kiš i Nikola Glavinić, *Kršćanska obitelj*, br. 2/1918., str. 24.-26.

¹⁴ Andrija Kiš i Nikola Glavinić, *Kršćanska obitelj*, br. 2/1918., str. 25.

2.2. NARODNA OSNOVNA ŠKOLA U GRADNIĆIMA

Za naše pučanstvo najinteresantnija je škola u Gradnićima. Gradnićka škola, otvorena 1867. godine, bila je vjerska, a vodili su je franjevci 14 godina. U tom periodu fratri u župi¹⁵ bili su: fra Augustin Zubac, fra Luka Begić, fra Andrija Karačić, fra Franjo Dobretić, fra Blaž Jerković, fra Mijo Nikolić, fra Jozo Cigić, fra Augustin Skoko, fra Jakov Kraljević, fra Paškal Čužić, fra Bono Kvesić, fra Lovro Soptić, fra Marijan Miletić, fra Bazilije Senjak, fra Grgo Jovanović, fra Grgo Franjičević i fra Petar Soldo. Može se smatrati da su to prvi učitelji u Brotnju.

Austrougarska, školu od 1881. godine uzima pod svoju upravu i nastupile su promjene u nastavnome osoblju. Austrougarskim podčasnici, koji su imali učiteljsku spremu¹⁶ te pokazali volju i sposobnost za školski rad, država je povjerala škole. Prvi takav učitelj u Gradnićima bilo je narednik Marko Selnik¹⁷. Više od dvadeset godina gradnićka škola biti će jedina škola u Brotnju.

U školi je sačuvan „Glavni imenik školske mladeži“ koji se vodio od 1. listopada 1881. do 1926. godine. U tome je razdoblju upisano točno 1500 učenika¹⁸. Od toga je bilo 5 muhamedovaca (muslimana), pod opaskom se navodi da su građani. Tri učenika su istočno-pravoslavne vjere, dolaze poslije 1918. godine a roditelji su im bili okružni stražari. Ostatak je 1492 učenika su rimokatoličke vjere. Pod opaskama ovih 1492 učenika, navodi se da su im roditelji: poljodjelci, bačvari, kovači, stolari, lugari, cestari, trgovci, poljari, gostioničari (mehandžije), težaci, učitelji, pošтари, činovnici, žandari i radnici na željeznici. Također za djecu navodi se: dobio svjedodžbu, nije dobio svjedodžbu, ispisan, umro, utopio se, izbačen zbog krađe, otišao na prehranu u Slavoniju, ispisan ili upisan iz druge škole. Od tih škola navode se: Drinovci, Žitomislići, Čitluk, Rakitno, Drežnica, Petrovaradin, Međugorje, Čitluk, Čerin i Zvirovići.

Prve godine otvaranja škole u prvi su razred upisana 64 učenika.¹⁹ Problem je bio slab odaziv roditelja i upis djece u školu, osobito ženske djece. Na kraju godine neocijenjenih je bilo 10 zbog nedolazaka u školu. Prvi upisani učenik u imeniku bio je Mato Arapović sin Ilije iz Slipčića a imao je pri upisu 15 godina, pa slijede Čitlučani Luka Pehar Šimuna 12 god., Ivo Marinčić Ive 10 god., i Miro Marinčić Martina 11 godina.

Prva djevojčica upisana u školu bila je Janja Zubac, kći Mate²⁰, a upisala se tek 1887. godine. Naš fra Didak Buntić rodio se 9.11.1871. u Paoči, a krsno mu je ime bilo Franjo. I on je išao je u ovu školu od 1882. godine i stekao osnove pismenosti. Mnogi su napuštali školovanje zbog siromaštva, bolesti, smrti roditelja, gladi, poslova u obitelji ili velike udaljenosti. U prvim godinama upisivala su se djeca starosti 7 – 17 godina. Pohađanje nastave bilo je neredovito. Od nastavnih predmeta izučavalo se vjeronauk, čitanje, gramatiku te usmeno i pismeno izražavanje misli, zemljopis, povijest, prirodopis, prirodoslovlje, računstvo, krasopis, geometrijsko oblikoslovlje i crtanje, gospodarstvo, ručni rad, pjevanje, gimnastiku te njemački jezik. Još se ocjenjivalo vladanje i marljivost. Austrougarske vlasti izdale su nove udžbenike. Prvi od njih je „Prva čitanka“. Stručni časopisi²¹ za učitelje u monarhiji bili su „Školski vjesnik“, pokrenut 1894. u nakladi zemaljske vlade i „Učiteljska zora“, koji je 1905. godine pokrenulo učiteljsko društvo mostarskog okružja.

¹⁵ Matične knjige krštenih, vjenčanih i umrlih župe Gradnić 1864.-1890.

¹⁶ Školski vjesnik, Stručni list zemaljske vlade za BiH, Promjene u organizaciji školstva u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1909. str. 1.

¹⁷ Arhiv osnovne škole fra Didaka Buntića, Glavni imenik mladeži od 1881. godine

¹⁸ Marin Kapular – Ante Pavlović, Obrazovanje i školstvo na području župe, Župa Studenci u Hercegovini, Crkva na kamenu, Mostar, 2011. str. 294.

¹⁹ Arhiv osnovne škole fra Didaka Buntića Čitluk za 1881. godinu, Semestralni iskaz 1881. godine.

²⁰ Arhiv osnovne škole fra Didaka Buntića Čitluk, Glavni imenik školske mladeži“, br. 212.

²¹ Izveštaj o upravi BiH 1908, Nastava – Narodne škole, Zagreb, 1909. str. 44.

Iz „Imenika mladeži“ vidljivo je da su školu pohađali učenici iz cijelog Brotnja. Iz toga perioda važno je spomenuti učitelje²² koji nasljeđuju *Marka Selnika*, i to: *Grgura Stanića, Mirka Kapetanića, Franju Mužinića, Ljubicu Cezner, Vandu Hrčko, Nikolu Tokića, Darinku Martinović, Božidara Pavlovića, Bosiljku Dunderović, Olgu Glibotu, te fra Luku Begića, fra Petra Kordića* i druge fratre iz župe.

Obrazovni sustav polako se podizao na višu razinu. Kada je osnovno školstvo prekoračilo prve stadije svojega razvitka, stanovnicima je naprednijih gradova država pružila priliku za obrazovanjem u višim srednjim školama jednakome onom u naprednijim pokrajinama Monarhije. Prva državna gimnazija otvara se 1879. u Sarajevu.

Školske 1889./90. uspostavljen je prvi razred gimnazije na Širokom Brijegu, a zatim 1893. godine u Mostaru²³. Do tada u Mostaru bila je samo trgovačka škola. Međutim preporod u Hercegovini počinje od 1913. kada se u Mostaru otvara Učiteljska škola. Od 1919. nastaviti će sa radom kao Mješovita učiteljska škola Mostar. Završetkom takvih škola²⁴ naša je mladež mogla ići na zapadne visoke škole. U zemlju ulazi zapadno znanje, knjige i novine. Počinje se snažnije proučavati prošlost. U Sarajevu se osniva „*Zemaljski muzej*“, koji je svojim bogatstvom i radom stekao ugled u cijeloj Europi. Tada smo postajali dijelom Europe. Na zidovima naših škola bili su grb i zastava Austro-Ugarske Monarhije, križ te slika cara *Franje Josipa*.

2.3. NARODNA OSNOVNA ŠKOLA U ČITLUKU

Do 1902. godine djeca s područja današnje općine Čitluk, pohađala su školu u Gradničima. Više od dvadeset godina nakon austrougarske okupacije škola u Gradničima bila je jedina škola. Naravno samo je neznatan broj djece išao u školu. Školske²⁵ 1902./03. godine otvorila se „*Narodna osnovna škola u Međugorju*“. Te se godine upisalo čak 96 učenika. Upisivana su djeca od 7 – 16 godina starosti jer do tada nisu išli u školu Gradnice. Prvi učitelj bio je *Grgur Stanić*. U tu školu nisu se samo upisivala oni iz Međugorja i Bijakovića, nego i iz drugih sela: Šurmanaca, Vionice, Čerina, Miletine, Služnja i Zvirovića

U razrednici Narodne škole u Gradničima za 1902./03. u kojoj je učitelj bio *Mirko Kapetanić* bilo je 95 učenika od I. - IV. razreda²⁶. Od Čitlučana u I. razred išli su: *Pero Ostojić Ante, Pero Pervan Mirka i Andrija Primorac Nikole*. U II. razred išli su *Fabijan Juričić Grge, Ivan Juričić Kate, Šimun Krasić Mate, Jakov Pervan Stjepana, Franjo Primorac Tadije, Ilija Primorac Nikole, Marijan Primorac Bože, Mate Primorac Križana i Mate Primorac Pere*. U III. razredu bili su *Jela Musa Mate, Pero Musa Mate, Ludvig Primorac Križana i Mate Šakota Pere*. U razrednici 1903./04. ovih učenika više nema, učitelj je i dalje *Mirko Kapetanić* a ukupno je 77 učenika. U istoj razrednici pod opaskom piše da od 14. studenog 1903. učenici dijela Blatnice i Krehin Graca prelaze na školu u Čitluku²⁷. Ti učenici su: *Jozo Vučić, Stojan Vučić, Andrija Vučić, Boško Vučić, Ilija Vučić, Filip Martinović, Anđelko Pehar, Ivan Pehar, Grga Ćavar i Mato Filipović*.

Napokon dana 15.9.1903. godine otvorila se Narodna osnovna škola u Čitluku²⁸. Prvi učitelj bio je *Josip Jablanović* a za gore navedenu djecu iz Čitluka može se reći da su to prvi učenici u škole u Čitluku. Naravno, kao i kod svih drugih škola, dolazi do upisa prvenstveno

²² Arhiv osnovne škole fra Didaka Buntića Čitluk za 1881. godinu, Semestralni iskazi 1881.-1945.

²³ Bruno Marčić, Iz prošlosti mostarske gimnazije, Mostar i Hercegovina, Glasnik jugoslavenskog profesorskog društva, Beograd, 1937., str. 963.

²⁴ Školski vjesnik, Stručni list zemaljske vlade za BiH, Školske prilike u BiH od okupacije do danas, Sarajevo 1894., str. 1.

²⁵ Arhiv osnovne škole Bijakovići

²⁶ Arhiv osnovne škole fra Didaka Buntića Čitluk za 1902. godinu

²⁷ Arhiv osnovne škole fra Didaka Buntića Čitluk za 1903. godinu

²⁸ Arhiv škole, Glavni imenik školske mladeži 1881.-1926. br. 639

muške djece. Namještaj se sastojao od slike cara Franje Josipa, državne zastave i grba, križa, školskih klupa, školske ploče, ormara, katedre, gvozdene peći te školskih učila, sprava, alata i oruđa. Upisivana su djeca od 7 – 16 godina starosti koji do tada nisu išli u školu Gradnice. Koncem školske 1906./07. godine bilo je u BiH 379 osnovnih škola, i to 259 općih, 109 vjerskih i 11 privatnih. Ukupno je bilo 34.887 učenika²⁹. Austrougarske vlasti nekoliko su puta donosile i mijenjale nastavni plan za osnovne škole. Godine 1907. utvrđena je „*Organizacija narodnih osnovnih škola u BiH*“ koja je odredila maksimalne i minimalne nastavne planove³⁰ koji su se razlikovali u sadržaju i opsegu broja sati sljedećih predmeta: vjeronauk, jezikoslovlje, račun, zemljopis i povijest, prirodne nauke, krasopis, geometrijsko oblikovanje i crtanje, gospodarstvo, pjevanje i gimnastika.

Godine 1918., nakon sloma Austro-Ugarske Monarhije osniva se Država Srba, Hrvata i Slovenaca. U Beogradu se 1. prosinca 1918. proglašava ujedinjenje i stvara se nova Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS) s kraljem *Petrom I.* kao monarhom. Novina su u školama njegova slika na zidu umjesto slike cara *Franje Josipa*, grb i zastava nove države te školski zakoni, pravilnici, knjige, dnevници, planovi, programi koji sada dolaze iz Beograda. Nova je vlast³¹ tada u Hercegovini zatekla 93 državne osnovne škole sa 161 učiteljem, tri škole časnih sestara (Mostar, Bijelo Polje, Ljubuški) i 23 srpske škole koje nisu radile od 1914. godine. Austrija je za gotovo 40 godina izgradila samo 71 školu.

U razdoblju 1929. – 1934. kralj *Aleksandar Karađorđević* proglašava diktaturu, a Kraljevinu SHS preimenuje u Kraljevinu Jugoslaviju. Naše su škole došle pod upravu Primorske banovine kojoj je sjedište bilo u Splitu. Predmeti koji su se izučavali bili su: nauka o vjeri i moralu, srpsko-hrvatski jezik, početna stvarna nastava, zemljopis, historija Srba, Hrvata i Slovenaca, račun s geometrijskim oblicima, poznavanje prirode, crtanje, lijepo pisanje, ručni rad muški i ženski, pjevanje i gimnastika i dječje igre³². U svjedodžbe se upisivalo još i vladanje te broj izostanaka. U godinama pred Drugi svjetski rat ponovno su oživjeli analfabetski tečajevi za opismenjavanje odraslih. Vodili su ih pismeniji ljudi, ali i učitelji. Pohađali su ih pretežno djevojke koje iz raznih razloga nisu pohađale redovitu školu.

Učitelji su dekretom, kao državni činovnici, raspoređeni po školama. Prije toga su u Mostaru polagali zakletvu³³ koja glasi:

Ja _____ učitelj, zaklinjem se jedinom Bogu da ću Kralju Petru II. i Otadžbini biti vjeran, da ću se u radu pridržavati zemaljskih zakona i naredba, da ću sve dužnosti svoga zvanja savjesno i točno vršiti i prosvjetne i državne interese zastupati i braniti. Tako mi Bog pomogao!

Zakletvu je obavio školski nadzornik P. Kozomara.

Općina Donje Brotnjo, bila je po zakonu bila zadužena za materijalne troškove škole. Općina je financirala³⁴ redovne izdatke: rentu za najam školske zgrade, popravke, plaću školskog podvornika, održavanje škole, ali i izvanredne izdatke (nabavu učila i namještaja). Plaću je učiteljima slalo Ministarstvo prosvjete. Školska kuhinja povremeno je radila, a djeca su donosila ogrjev za školu. Stručni časopisi za učitelje u Kraljevini bili su „*Zdravlje*“ i „*Učitelj*“.

Kraljevina Jugoslavija je u Brotnju otvorila tri osnovne škole s četiri razreda: u Blizancima (1931), u Dobrom Selu (1931) i u Blatnici (1937). Do Drugog svjetskog rata na prostoru Brotnja bilo je sedam državnih škola i jedna privatna (časnih sestara franjevki u Međugorju).

²⁹ Izveštaj o upravi BiH 1908, Nastava – Narodne škole, Zagreb, 1909., str. 38.

³⁰ Izveštaj o upravi BiH 1908, Nastava – Narodne škole, Zagreb, 1909. str., 44.

³¹ Pavle Kozomora, Osnovna nastava u Hercegovini nekada i sada, Mostar i Hercegovina, Glasnik jugoslavenskog profesorskog društva, Beograd, 1937., str. 975.

³² Arhiv osnovne škole fra Didaka Buntića Čitluk za 1934. godinu

³³ Arhiv osnovne škole fra Didaka Buntića Čitluk, Zakletve učitelja iz 1933. – 1940. godine

³⁴ Arhiv osnovne škole fra Didaka Buntića Čitluk za 1935. godinu

2.4. NAJSTARIJE VIJESTI O ČITLUČKOJ PUČKOJ ŠKOLI

Na temelju sjećanja prve nastavnice podrijetlom iz Brotnja, *Ivke Musa* (1910.-1996.) kćeri gostioničara *Mate Muse i Stane Gagro* iz Čitluka koja je dala u siječnju 1995. ravnatelju škole *Marinu Kapularu*, saznalo nešto o samim početcima škole u Čitluku.

Ivka kaziva: „Moj djed, trgovac *Ilija Musa* imao je moga oca *Matu*, rođena 1869, pa *Petra* koji je postao *fra Skender, Jozu, Filipa, Ivana, Šimu, Antu, Ivu* i najmlađeg *Pavu* rođena 1887. Od nas *Musa* prvi u gradničku školu pošao je moj stric *Pavo*³⁵ 1897. godine. Nakon njega u školu su krenuli 1899. godine moj stariji brat *Pero*³⁶ (r. 1891.) i sestra *Jela* (r. 1893.) od 1900. godine. Do škole u Gradnicima bilo je daleko ići a zimi je bilo opasno jer se preko skakala morala prelaziti voda. Djed, *Ilija*, tražio je od ondašnjega mostarskog načelnika *Turine* da sagradi školu u Čitluku. Kako novca nije bilo, dogovorili su se da djed *Ilija* sam sagradi privatnu školu. To mu je načelnik dopustio pa je *Ilija* sagradio školsku zgradu s jednom učionicom i stanom za učitelja, a kasnije školski vrt ispred i iza školske zgrade. Prve 1903. godine, sam je plaćao učitelja *Josipa Jablanovića* koji je živio u školi. U toj se školi nastava održavala sve do 1942. godine. Komunisti su je 1945. nacionalizirali i dali *Mići Krtaliću* iz Gnojnice da u njoj otvori gostionicu, a danas je poznata pod imenom „*Mićina gostionica*“. Osim *Josipa Jablanovića* u našoj školi radili su učitelji: *Josip Perčilić, Franjo Jandrešić, Rudo Tušil, Ljubica Tušil, fra Konstantin Jukić* i drugi fratri. Podvornik u školi bio je *Majić Primorac*. U školskoj 1903/04. godine u školu se upisalo oko 60 učenika iz Čitluka, Blatnice, Služnja, Ograđenika i Graca.

U međuvremenu je broj učenika rastao pa je 1925. načelnik općine Donje Brotnjo, *Križan Ostojić*, sagradio 100 metara dalje, novu školsku zgradu. Imala je dvije učionice, stan za učitelja, dvorište i čatrnju. Te je školske godine školu pohađalo oko 120 učenika. Učitelji u *Križanovoj* školi bili su: *Ljubica Ležaja, Ljubica Zelenika, Ljubica Mužinić, Osman Handžar, fra Ciprijan Brkić, fra Dobroslav Brkić* i mnogi drugi fratri te prvi Čitlučani učitelji *Mate Primorac* (r.1908.) i ja *Ivka Musa* (r. 1910.). U komunističkoj Jugoslaviji ta je zgrada kasnije prenamijenjena za trgovačko poduzeće „*Bregava*“ a danas je tu skladište Brotnjoprometa. Nastava u „*Križanovoj školi*“ održavala se sve do 1961., kada je teško oštećena u potresu.³⁷ Za vrijeme drugog svjetskog rata prostorije u jednoj i u drugoj školi, najprije su zauzeli u listopadu 1942. Talijani, u studenom 1943. Nijemci, pa vojska Nezavisne države Hrvatske i na kraju partizani. Bili smo bili prisiljeni djecu premjestiti u privatne kuće i barake. Jedna od tih kuća bila je kuća *Perana Primorca*. Tako je ostalo sve do veljače 1945. godine kada Čitluk pada u ruke partizana. U obje škole 1945. bilo je do 250 učenika. Ja sam u čitlučkoj školi radila od 1933.-1945. godine, a *Mate Primorac* od 1931.-1941. godine, kada odlazi u hrvatsku vojsku a nakon rata emigrirao je u Argentinu, govorila je nastavnica *Ivka Musa*.

Sve škole, pa tako i naša, 1945. godine dobile su cirkularne dopise od „*Sreskog narodnog odbora iz Mostara*“ da svi učitelji³⁸ dostave u pisanome obliku sve što su radili za vrijeme rata, a oni koji su završili učiteljsku školu „*za vrijeme okupacije imaju polagati dopunske ispite iz srpsko-hrvatskog jezika i istorije s naročitim obzirom na narodno-oslobodilačku borbu*“. Mnogo učitelja izgubilo je radna mjesta ili su dekretom raspoređeni u druge škole. Ovaj dopis pogodio je i našu nastavnicu njemačkog jezika *Ivku Musa*. Kazala je da je od „oslobodioca“ dobila 72 dana samnice, te još pet mjeseci zatvora, i gubitak radnog mjesta pod optužbom da sam okupatorskoj njemačkoj vojsci bila prevoditelj! Nakon odslužene zatvorske kazne u Mostaru, dekretom sam prebačena od 1946.-1959. u Čapljinu, da bi se vratila u čitlučku školu 1959. gdje sam radila do 1964. godine kada odlazim u mirovinu.

³⁵ Arhiv Osnovne škole fra Didaka Buntića Čitluk, Semestralni iskaz za 1897./98. godinu, I. razred br. 19.

³⁶ Arhiv Osnovne škole fra Didaka Buntića Čitluk, Semestralni iskaz za 1899./1900. godinu, I. razred br. 30.

³⁷ Marin KAPULAR, Povijest osnovne škole Fra Didaka Buntića u Čitluku, str. 180.

³⁸ Arhiv Osnovne škole fra Didaka Buntića Čitluk za 1946. godinu, Ur. Br. 1025/46

Istina je, također, da partizanska narodna vlast, arhive škola, a posebno onih u kojim je boravila vojska NDH, Njemačke ili Italije, odnijela u Mostar i nikada je nisu vratili. U arhivu Osnovne škole fra Didaka Buntića u Čitluku ima cirkularni dopis za sve škole od „*Sreskog narodnog odbora Mostar*“ od 11. rujna 1946. broj: 11981/46, a nosi naslov: „*Komisijski pregled stare arhive*“. U dopisu se nalaže upraviteljima škola da pod punom odgovornošću pripreme arhivu koju će pregledati stručnjaci ministarstva! Čitlučka škola imala je sudbinu da je i njezina arhiva od 1903. – 1945. odnesena u Mostar i nažalost nikada nije pronađena i vraćena. Jedino što je ostalo iz toga vremena u školi je Glavni imenik koji se vodio od 1942. godine. Prva upisana u imeniku je Veseljka Bradvica kći Nikole koja završava 1946. godine IV. razred dobrim uspjehom. Posljednji, 760 – ti upisani učenik, je Ivan Marinčić sin Blage.

2.5. ŠKOLSTVO U POSLIJERATNOJ JUGOSLAVIJI

Nakon što su komunisti 1945. došli na vlast, školu koju je pravio Musa izmjestili su u franjevačku rezidenciju, dok su župniku ostavili samo mali dio zgrade. Od Musine škole nastala je gostionica što je i danas. U franjevačkoj je rezidenciji nastava održavana gotovo punih 20 godina, sve dok 1964. nije sagrađena nova školska zgrada a rezidencija je pretvorena u stambene prostorije.

Škola u Čitluku od 1945. godine nastavlja rad pod imenom „*Mješovita narodna osnovna škola Čitluk*“. Slika „*Poglavnika*“ zamijenjena je slikama „*Maršala i Staljina*“, a zamijenjeni su i zidni grbovi. Na pečatu nije više hrvatski grb, a na službenim dokumentima koje škola dobiva sada stoji parola³⁹: SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU! Mijenjaju se zakoni, planovi, pravilnici, programi, udžbenici, pedagoška dokumentacija... Nastupa novi školski sustav, kopija ruskoga.

U Narodnoj osnovnoj školi Čitluk, od 1. do 4. razreda, u školskoj 1945/46. godini bilo 242 učenika (1. razred 119 učenika, 2. r. 70 učenika, 3. r. 36 učenika i 4. r. 17 učenika). Učila ih je učiteljica *Koviljka Galić Milićević*. U godini 1946./47. u školi je bilo 272 učenika, a 1947./48. je 304 učenika. Iz školskog zapisnika početkom 1946./47. vidljivo je da je škola imala dvije prostrane učionice, kao i stan za učitelja, ali i školsku baštu, dvorište i čatrnju. Školovanje je postalo obvezatno. Stari školski namještaj, uništen u ratu, zamijenjen je novim klupama, stolovima i tablama, ali nije bilo nikakvih učila. U školskoj 1949./50. godini otvoren je 5. i 6. razred. U tih je šest razreda u 1950./51. bilo 322 učenika.⁴⁰ U to vrijeme u školi su radili: *Mirjana Janjić, Angelina Uzelac, Katica Horvat, Mirjana Komnenović, Danica Marković, Rodoljub i Radojka Vuković i Ibrahim Bušetlija*. Za upravitelja je postavljen *Branko Mićević* a njega će zamijeniti *Koviljka Galić Milićević*. Nju mijenja *Marko Soldo* a onda dolazi *Ilija Pehar*. Škola je 1956. godine imala 3 učionice⁴¹ površine 167 četvornih metara. Te 1956. godine⁴² u školi je bio 144 učenika od 1-4 razreda.

Sve do 1950. osnovna škola trajala je četiri godine, a gimnazija (srednja) osam godina. Tada se ukida 8-razredne gimnazije, a uvedene 4- razredne, kakve su nam danas poznate. Od godine 1950./51. osim Narodne osnovne škole Čitluk otpočela je s radom Državna niža realna gimnazija (danas je to 5. – 8. razred osnovne škole). Ova škola bila je smještena u franjevačkoj rezidenciji koja je oduzeta franjevcima. U prvi razred Državne niže realne gimnazije 1950./51. upisano je 209 učenika, u četiri odjeljenja. Niža gimnazija postojala je do lipnja 1957., kada se niže realne gimnazije transformiraju od rujna iste godine u osnovne

³⁹ Arhiv Osnovne škole fra Didaka Buntića Čitluk od 1945. godine

⁴⁰ Arhiv Osnovne škole fra Didaka Buntića Čitluk za 1951. godinu

⁴¹ Arhiv Osnovne škole fra Didaka Buntića Čitluk za 1956. godinu

⁴² Arhiv Osnovne škole fra Didaka Buntića Čitluk za 1956. godinu

osmorazredne škole - osam razreda osnovne škole. Učitelji i nastavnici⁴³ u tom periodu bili su: *Niko Kulušić, Vilim Haltke, Dervo Vajzović, Petar Boras, Hadžida Hadžić, Nada Marinović, Kasim Đaferović, Ejub Bilberović, Hamo Badžak, Zora Jovanović, Alija Bijavica, Milorad Jovanović, Esad Bubić, Ranko Komljenović, Danica Kunovac, Čedo Šubatović, Grujo Janjić, Lidija Pešić, Ante Musa, Momir Smiljanić, Ankica Kujundžić, Ilija Pehar, Milena Zorić, Malina Janjić, Nada (Vajzović) Janjoš, Žarko Mićević, Elza Jovanović, Ivan Tomičić i Alica Kreso*. Sekretar škole je *Dara Marinčić* a poslužitelji *Šima Buntić, Danica Ostojić, Iva Turudić i Draga Odak*. Upravitelj od 1950.-1951. bila je *Hatidža Hadžić*. U 1951./52. upravitelji su bili *Ranko Komljenović* pa *Čedo Šubatović*. Od 1952.-1955. dolazi *Niko Kulušić*⁴⁴ da bi njega od 1955.-1958. zamjenio *Đuro Janjić*. U arhivi škole našli smo dopis iz 1956. Državne niže realne gimnazije poslan Opštinskom narodnom odboru Čitluk drugu *Đuri Jovanoviću*. Navodi se da je gimnazija⁴⁵ smještena u zgradi vlasništva župnog ureda Čitluk kome je u prošloj godini plaćena kirija u iznosu od 36.000 dinara te se traži da se i za ovu godinu izmire troškovi. Kirija se plaćala za: pet učionica u zgradi i jednu van zgrade, direkciju, zbornicu, te hodnik: ukupno 330 četvornih metara. Stanova za nastavnike nema. Općinske vlasti će nakon dugotrajnih pritisaka uspjeti nagovoriti župnika fra *Darinka Brkića* da 21.11.1962. proda zemljište oko rezidencije i franjevačku rezidenciju. Ukupna cijena⁴⁶ iznosila je 18,8 milijuna dinara.

Direktor škole od 31.8.1958. je *Damjan Vidić*. a 1960./61. godine dolazi *Ante Barbarić – Tari*. Od 1970./71. godine direktorom je imenovan *Danijel Ljolje*, a 1974./75. naslijedio ga je *Stjepan Milićević*. Od 1977./78. direktor je *Drago Stojić*, od 1981./82. *Nikola Kordić*, a od 1984./86. je *Zora Miletić*. Nju je naslijedio 1989./90. godine *Božo Ljubić*. Od 1991./92. ravnatelj je *Mile Pavlović*, a njega nasljeđuje od 27.5.1994. *Marin Kapular*.⁴⁷

Prema Školskom ljetopisu škola je rješenjem Skupštine općine Čitluk od 24. svibnja 1962. proglašena Osnovnom školom Čitluk.⁴⁸ Radi se o tome da je nakon uvođenja osmogodišnjeg osnovnog školovanja 1958., sada bilo uspostavljeno svih osam razreda pa je škola mogla službeno biti proglašena potpunom osnovnom školom. U školskom području osim središnje škole bilo je i devet područnih odjeljenja i to u Međugorju, Služnju, Vionici, Krehinu Gracu, Gradničima, Blizancima, Tepčićima, Dobrom Selu i Biletići Polju.⁴⁹

Početak školske 1983./84. godine bila su ukinuta područna odjeljenja u Tepčićima, Blizancima, Služnju i Vionici⁵⁰ a razlog je ušteda! Preustroj škole uslijedio je 21. svibnja 1984. kada je konstituirana nova radna organizacija (RO) pod nazivom Radna organizacija osnovnog obrazovanja i vaspitanja Osnovna škola „Ivan Krndelj“ Čitluk. Osim središnje škole u Čitluku, ta je RO imala još dvije osmogodišnje škole: Čerin i Međugorje, te pet područnih odjeljenja: Blatnica, Ograđenik, Gradnići, Krehin Gradac i Biletići Polje. „Radnu organizaciju bez OOUR čine: osnovna škola Čitluk, osnovna škola Čerin i osnovna škola Međugorje, te područne trirazredne škole: Krehin Gradac, Gradnići, Biletići Polje, Blatnica i Ograđenik.“ Takav je ustroj ostao sve do dolaska demokracije.

⁴³ Arhiv Osnovne škole fra Didaka Buntića Čitluk za 1956. godinu, Spisak službenika i radnika škole u Čitluku upućen na ljekarski pregled u Mostar, Ur. br. 359/56

⁴⁴ Arhiv Osnovne škole fra Didaka Buntića za 1956. godinu

⁴⁵ Arhiv Osnovne škole fra Didaka Buntića za 1956. godinu, Ur. br. 11/56

⁴⁶ Robert Jolić, Župa Krista kralja u Čitluku, Čitluk – Tomislavgrad, 2010. str. 128.

⁴⁷ Školski ljetopis Osnovne škole „Ivan Krndelj“ u Čitluku (sv. I: 1972.-2001.), str. 23, 36, 49, 103, 130, 158;

⁴⁸ Školski ljetopis (sv. I), str. 3.

⁴⁹ Školski ljetopis (sv. I), str. 3-4.

⁵⁰ Školski ljetopis (sv. I), str. 45, 49, 43.

2.6. RASPAD JUGOSLAVIJE

U prvoj polovici 1991. donesen je novi Statut škole kojim je dogovorena reorganizacija školske mreže prema kojoj se osniva jedinstvena Osnovna škola u čijem su sastavu bile osmorazredne škole Čitluk, Čerin i Bijakovići s pripadajućim četverorazrednim školama. Tu su odluku prihvatili zastupnici u Općinskom vijeću Čitluk 26. travnja 1991. Isti je prijedlog prihvaćen i na sjednici Zbora radnih ljudi 23. svibnja 1991. Na istoj je sjednici donesena i odluka da se ubuduće škola zove Osnovna škola fra Didaka Buntića. Ista je odluka provedena i na referendumu djelatnika škole 7. lipnja iste godine. Tako je i simbolično završena era komunizma, a počelo je vrijeme demokracije.

U vrijeme socijalizma škola je radila po školskom programu Socijalističke republike Bosne i Hercegovine. Propašću komunizma i Jugoslavije, učitelji i nastavnici u Brotnju više nisu željeli raditi po tome programu koji je desetljećima zatirao kako hrvatski jezik, tako i nacionalne i vjerničke osjećaje Hrvata. U nedostatku vlastitog programa u šk. 1992/93. godini, u čitlučkoj se osnovnoj školi nastava počela izvoditi po Nastavnom planu i programu Republike Hrvatske. Bili smo jedina škola u BiH koja je za sve predmete i sve razrede uzela sve knjige iz republike Hrvatske, po cijenu da ostanemo bez plaća i posla. Dio udžbenika, osobito za djecu prognanika i izbjeglica, kao i za one iz siromašnih obitelji, kupljen je novcem (1.000.000. lira) koji je darovao dominikanac *fra Stjepan Krasić* rodom iz Čitluka, sveučilišni profesor u Rimu. Već sljedeće šk. godine nastava je izvođena po Nastavnom planu i programu Hrvatske zajednice Herceg-Bosne, a udžbenici su bili izdanja „Školske knjige“ iz Zagreba. Od početka šk. 1991./92. godine u nastavni je raspored opet vraćen i vjeronauk kao fakultativni predmet. To je bilo prvi put nakon što je 1948. bio izbačen iz školskih učionica. U 1993./94. vjeronauk je uveden kao izborni predmet, a predavalo ga je 16 vjeroučitelja koji su bili „potpuno ravnopravni ostalim učiteljima“.⁵¹

Posljednji preustroj školske mreže bio je na početku šk. 1994./95. godine. Inicijativa ravnatelja Kapulara bila je da se od jedne ogromne osnovne škole koja je pokrivala cijelu općinu Čitluk i imala skoro 1800. učenika formiraju tri, točnije, od Čitluka da se odvoje osnovne škole u Čerinu i Međugorju-Bijakovićima. Tako su stvorene tri osnovne škole s pripadajućim im područnim, četverorazrednim, školama. Istodobno je ravnatelj osnovne škole u Čitluku opet uspostavio područne škole dokinute 1983. godine, tako da je ta škola sada imala šest područnih odjela: Dobro Selo, Biletići Polje, Krehin Gradac, Gradnići, Vionica i Služanj.⁵² Takav je ustroj još uvijek na snazi. Uistinu, od 28.11.1994. škole u Čerinu i Bijakovićima dobile su suglasnost od ministarstva za početak samostalnog rada. Spomen poprsje fra Didaka Buntića postavljen je u školu 4. lipnja 1995. godine. Za Didaka kaže se da je najpoznatiji Brotnjak u povijesti, čuveni prosvjetitelj hercegovačkog puka, ravnatelj i profesor u širokobriješkoj gimnaziji, spasitelj gladnih, graditelj širokobriješke bazilike, pokretač gospodarskog razvoja, provincijal hercegovačkih franjevaca ili ukratko, hrvatski velikan. U akciji prikupljanja sredstava za spomen poprsje odzvali su se skoro svi župni uredi iz Hercegovine. Rad je akademskog kipara Stjepana Skoke i izložen je u holu škole.⁵³

U akciji uprave škole 1996. uz pomoć gospođe *Biljane Raspudić i Don Nedeljka Galića* dobilo se iz Rottrdama šleper namještaja (stolice, klupe, katedre i uredski namještaj). Našu školu posjećivali su mnogi književnici a posebno smo ponosni na dolazak 2002. godine *Dragutina Tadijanovića*. Od istaknutih dramskih umjetnika 1996. godina zapamćena je po posjeti *Špire Guberine* a 1997. dolazi nam i *Boris Dvornik*. Od Soroš fondacije 1998. dobili smo potporu u iznosu od 500 KM za obogaćivanje knjižnog fonda. Od ožujku 1999. godine, nakon stanke od deset godina, ponovo izlazi školski list *Iskre*. U njemu su tiskani

⁵¹ Školski ljetopis (sv. I), str. 137, 141, 156.

⁵² Školski ljetopis (sv. I), str. 159, 161.

⁵³ Školski ljetopis (sv. I), str. 127-128, 130, 163.

najuspješniji literarni i likovni radovi učenika čitlučke osnovne škole. List izlazi jednom godišnje.⁵⁴ Na grantu kod Federalnog ministarstva u Sarajevu dobio se 2002. kompletan materijal za kabinete biologije i kemije.

Na natječajima Vlade republike Hrvatske od 2004. škola je u dva navrata dobila sredstva za opremanje učionica didaktičkom opremom, ormarima i namještajem, TV, kasetofonima, lektrom. Od *Zaklade Primorac* - gospodina *Joze Primorca*, u dva navrata dobili smo na poklon preko 1.000 lektira tako da danas naša knjižnica raspolaže sa 7.500 knjiga.

Od poznatijih naših dragih gostiju svakako moramo spomenuti da smo bili domaćini: *Igoru Zidiću* i *Jošku Ševi* te akademikima *Josipu Bratuliću*, *Stjepanu Damjanoviću*, *fra Stjepanu Krasiću*, *Anti Stamaći* i mnogim drugim.

2.7. Izgradnja i dogradnja školskih zgrada nakon drugog svjetskog rata

Nova školska zgrada građena je početkom 60-ih godina, otvorena je 19.9.1964. godine kao jedna od 4 škole koje je UNHCR⁵⁵ napravio u BiH. Građena je za 650 učenika, 25 odjela i imala je 12 učionica što je tada zadovoljavalo grad Čitluk sa okolicom. Važno je navesti da je 1969. godine bila sagrađena i školska sportska dvorana i škola se svečano otvorila. Istovremeno joj se mijena ime u osnovnu školu *Ivan Krndelj* po sindikalnom vođi iz vremena Kraljevine Jugoslavije. Te godine u školi je bilo 680 učenika.

U školskom ljetopisu za 1977./78. godinu piše: „Zajednica za osnovno obrazovanje i vaspitanje u Čitluku uz pomoć Republičkog zavoda za obrazovanje u Sarajevu u tijeku šk. 1976./77. godine dogradila je osnovnu školu Ivana Krndelja za 11 novih učionica s kabinetima i drugim uređajima, što je znatno omogućilo bolju organizaciju nastave u šk. 1977./78. godini. U ovoj godini nastava se izvodi kao kabinetska tako, da je svaki nastavni predmet dobio odgovarajuću učionicu. Cijeli školski prostor (zgrada) kako sa vanjske strane tako i sa unutarne je renoviran.“ Kabineti su opremljeni potrebnim pomagalicama kao što su grafoskopi, dijaprojektori, ormari i drugo. U čitavoj je školi razveden centralni razglas. Radovi su izvedeni u sklopu akcije „Hiljadu škola u BiH“. U sljedećoj školskoj godini uvedeno je centralno parno grijanje u čitavu školu. Grijanje je pušteno u probni rad 18. listopada 1977.⁵⁶

Međutim, te godine odlukom Komiteta, dio dograđene osnovne škole Ivana Krndelja dat je na korištenje novonastaloj Gimnaziji Čitluk. Naravno prostora je opet bilo premalo, a to je negativno utjecalo na izvođenje slobodnih aktivnosti, dodatne i dopunske nastave – stoji u školskom ljetopisu. Tijekom 1986., uz pomoć brojnih radnih organizacija u općini, nabavljeno je za središnju školu šest kompleta učioničkoga namještaja. Već na početku šk. 1987./88. spominje se nezavidan položaj školstva, i to vezano za „lošu i zastarjelu opremu u našim školama što za posljedicu ima nedovoljnu pripremljenost učenika za dalje školovanje“, te za loše materijalno stanje prosvjetnih djelatnika, dakle za njihove niske plaće.

Zbog nedostatka prostora u šk. 1991./92. godini, uprava je škola bila prisiljena nastavu organizirati u tri smjene, iako su od srednjoškolskog centra bile korištene dvije učionice u popodnevnoj i jedna u prijepodnevnoj smjeni. Dotada je nastava bila organizirana u dvije smjene dok je u ostalim školama nastava izvođena samo u jednoj smjeni. Te je godine u središnjoj školi bilo 811 učenika, a s područnim odjelima ukupno 1398 učenika.

Posebno je teška vremena škola proživljavala za vrijeme Domovinskog rata i napada na područje čitlučke općine, od početka travnja 1992. Zbog učestalog raketiranja i bombardiranja nastava je prekinuta 5. travnja 1992., a nije se nastavila do kraja te školske

⁵⁴ Školski ljetopis (sv. I), str. 180.

⁵⁵ Arhiv osnovne škole fra Didaka Buntića za 1964. godinu

⁵⁶ Školski ljetopis (sv. I), str. 20-21;

godine. Odlukom Ministarstva za obrazovanje, kulturu i sport Bosne i Hercegovine svi su učenici, bez obzira na ocjene, prevedeni u viši razred. U granatiranju oštećene su brojne škole na području općine. Na središnjoj školi oštećeno je krovništvo, fasada i popucala su sva stakla, kao i na područnim školama u Krehinu Gracu i Biletići Polju. Najteže je stradala škola u Dobrom Selu, koju je granata izravno pogodila i uništila krovništvo. Kako su napadi tijekom srpnja i kolovoza 1992. jenjavali, pristupilo se obnovi školskih zgrada. Stakla i boju su osigurale humanitarne organizacije, osobito s. *Josipa Kordić* preko svojih prijatelja u svijetu, a ogrjev i ostale potrepštine za novu šk. godinu osiguralo je Hrvatsko vijeće obrane (HVO). Iako su sve pripreme bile dovršene na vrijeme, početak nastave zbog pogoršanja ratne situacije ipak je odgođen: nastava je započela tek 23. studenog 1993.⁵⁷

Sa dolaskom izbjeglih i prognanih nastupila je neviđena gužva. Najprije stižu učenici iz Mostara kod svojih baka i djedova. Na početku šk. 1992/93. godine u Brotnju je bilo 500 izbjegličke djece. Tijekom ljeta 1993., školu su zauzeli prognanici iz Konjica i Bugojna. Njih oko 450 smješteno je u učionice i sportsku dvoranu gdje su ostali tri mjeseca. Početkom šk. 1993/94. godine i njihova su djeca počela pohađati nastavu u svojoj novoj sredini, tako su svi viši razredi imali po pet ili šest odjela, a nastava se izvodila u tri smjene. Zbog velikog broja učenika, izbjeglica i prognanika, povećanog broja razrednih odjela i nedostatka učionica odlučilo se 31.8.1994. da će se raditi sa skraćenim školskim satom od 35 minuta. Osnovnu školu fra Didaka Buntića pohađalo je te godine 2250 učenika, od čega je bilo oko 800 prognaničke djece. Najviše je djece, dakako, bilo u središnjoj školi u Čitluku. Stoga je nadogradnja bila nužna. Započela je već u šk. 1994./95. godini. Dograđeno je jedno krilo školske zgrade sa četiri nove učionice na katu, i jednom učionicom u prizemlju, dva ureda i sanitarni čvor površine ukupne površine od 400 četvornih metara. Mnogi su pomagali ovu akciju a vrijedna pažnje je donacija Obiteljskog centra „Ivan Pavao II“ i humanitarne organizacije IRC koji daju dobar dio građevinskog materijala, te župnog ureda Međugorje koji donira 10.000 francuski franaka. Iste godine preuređena je sportska dvorana. Dograđeni su i prostori za sanitarne čvorove i školsku kuhinju. Svečano otvorenje novih prostorija bilo je 22. siječnja 1996., a vrpca je presjekao ministar znanosti, kulture i sporta prof. Jozo Marić. Od tada je nastava opet vraćena u „normalu“: samo tri smjene, a školski sati po 45 minuta.⁵⁸ Iste godine u holu škole postavljen je izložbeni prostor naše stare arhivske građe te uz pomoć IRC-a sanirano je centralno grijanje u centralnoj školi i dobiven građevinski materijal za sanaciju škole u Krehin Graca koji je nažalost završio u Lovačkom domu ovoga mjesta. Na natječaju Svjetske banke 2000. godine dobila su se sredstva u iznosu od 9.700 KM za uređenje okoliša škole.

Pred početka šk. 2002/03. godine škola je temeljito obnovljena i preuređena. Sagrađen je novi ulaz u školu s nadstrešnicom na ulazu u zgradu. Kako je škola tonula, prijetila je opasnost urušavanja pa su sagrađeni novi potporni stupovi i zidovi i cijeli pod u prizemlju je ponovo betoniran kao i betonske ploče na katu. U učionice su stavljeni novi parketi, a sve su učionice obojene. Nabavljen je i jedan dio namještaja za učionice. Škola je tako dobila potpuno novi izgled. Radove su financirali domaći donatori, privatni poduzetnici s prostora čitlučke općine, općina Čitluk kao i županijsko Ministarstvo prosvjete i kulture i športa, ali i roditelji djece koja pohađaju školu.⁵⁹ Na raspisanim natječajima Vlade republike Hrvatske od 2005. škola je u četiri navrata dobila sredstva za promjenu krova i polovine prozora. Također su i područne škole u Gradnićima, Gracu, Dobrom Selu, Vionici, Služnju i Biletići Polju od Republike Hrvatske dobivali sredstva za sanaciju školskih objekata. Godine 2007. napravljen je ulaz u školi za nepokretne osobe a 2010. u akciji Vijeća roditelj i uprave škole klimatizirano je istočno krilo škole. Problem nedostatnog broja prostorija u središnjoj školi

⁵⁷ Školski ljetopis (sv. I), str. 137-141;

⁵⁸ Školski ljetopis (sv. I), str. 132, 134, 138, 140, 141, 149, 153, 156, 163, 166;

⁵⁹ Školski ljetopis, sv. II (2001. -), str. 14-15.

riješio se tek 2010. kada je srednjoškolski centar iselio u vlastitu školu, a nama vratio naš prostor. Od tada organiziramo nastavu u dvije smjene.

Vrijedno pažnje je spomenuti izgradnju nove područne škole u Vionici. Sve poslove, od projektne dokumentacije, izgradnje, pa do opremanja škole, financirao je i vodio fra Kornelije Kordić. Školu je predao na korištenje mještanima 2007./08. godine. Nova škola sada ima četiri učionice za razliku od stare koja je imala jednu učionicu.

Također mještani Krehin Graca prethodne godine sanirali su svoju školu a najnovija akcija je sanacija od poda do krova škole u Dobrom Selu koja je bila 2011. godine. Ove 2011. godine dobili smo donaciju od 16 računara i ostale opreme za kabinet informatike u centralnoj školi od anonimnog darovatelja.

2.9. BROJ UČENIKA U OSNOVNOJ ŠKOLI FRA DIDAKA BUNTIĆA

Prema glavnom školskom imeniku (upisnica) Narodne Osnovne škole u Čitluku u razdoblju od 1942/43. do 1951/52. školske godine u školu je bilo upisano 760 učenika.⁶⁰ Zbog gore navedenih preustroja školskog sustava na području općine Čitluk, danas je teško pratiti kretanje broja učenika. Nekada su škole bile samostalne, pa spojene u jednu školu s područnim odjelima, pa ponovo samostalne. Konačni su se brojevi učenika zbrajali, a nisu slani po pojedinim školama, pa je danas nemoguće odgonetnuti koliko ih je bilo u središnjoj školi, a koliko u područnim školama. Donosimo rezultate u zadnjih 25 godina na temelju školskog ljetopisa i godišnjih školskih izvještaja.⁶¹

Šk. god.	1. r.	2. r.	3. r.	4. r.	5. r.	6. r.	7. r.	8. r.	ukupno	uk. s područnim školama
1984/85.	60	68	55	66	126	131	155	117	778	1525
1985/86.	69	60	67	89	104	127	130	152	798	1475
1986/87.	59	69	60	67	122	104	127	130	729	1400
1987/88.	84	59	70	69	127	122	103	121	754	1342
1988/89.	76	80	58	82	117	128	121	102	764	1309
1989/90.	72	74	82	49	120	120	129	121	792	1292
1990/91.	95	72	75	86	108	120	121	128	805	1354
1991/92.	99	93	74	91	108	108	123	115	811	1398
1992/93.	124	98	99	158	167	133	142	161	1082	2025
1993/94.	299	334	338	315	267	261	240	222	2276	2276
1994/95.	109	71	122	108	165	146	147	138	1006	1221
1995/96.	100	108	66	129	162	162	147	141	1015	1191
1996/97.	99	100	99	72	187	157	154	136	1004	1172
1997/98.	100	100	102	117	149	188	155	153	1074	1213
1998/99.	100	111	104	108	163	156	196	156	1094	1245
1999/00.	93	102	115	108	165	162	158	197	1100	1249
2000/01.	78	92	100	120	155	168	166	158	1037	1175
2001/02.	104	77	93	106	162	158	170	167	1037	1181
2002/03.	112	103	77	90	138	164	160	171	1015	1172
2003/04.	78	115	104	81	135	139	164	159	975	1146
2004/05.	108	81	114	103	122	136	137	166	967	1147
2005/06.	106	109	80	115	167	120	137	138	972	1141
2006/07.	95	107	109	76	174	162	118	135	976	1149

⁶⁰ M. KAPULAR, Povijest osnovne škole Fra Didaka Buntića u Čitluku, str. 180.

⁶¹ Prikaz je načinjen na temelju Školskog ljetopisa i godišnjih izvještaja koji su sačuvani od 1994. do danas.

2007/08.	82	93	107	108	124	173	162	120	970	1144
2008/09.	40/76	81	95	106	168	123	174	162	984	1156*
2009/10.	35/98	76	81	94	158	168	123	174	1007	1174
2010/11	88	38/97	76	82	147	152	170	121	971	1137
2011/12	87	84	39/97	76	133	147	153	171	987	1157

Napomena: do šk. 1993/94. s osnovnim školama u Čerinu i Međugorju-Bijakovićima i sa svim područnim školama; od šk. 1994/95. godine bez osnovnih škola u Čerinu i Međugorju-Bijakovićima, nego samo s područnim školama u D. Selu, B. Polju, K. Gracu, Gradnićima, Vionici i Služnju.

* Od ove školske godine uvedeno je 9-godišnje osnovno školovanje.

Na temelju predloženih podataka može se jasno uvidjeti stagnacija broja učenika u posljednjih 15-ak godina. Broj djece zbog katastrofalne natalitetne stope i u samome gradu uopće ne raste, nego stagnira godinama, štoviše, lagano se smanjuje. Znakovito je da se broj djece na selima u posljednjih deset godina smanjuje tek neznatno, što je svakako dobar pokazatelj vitalnosti sela.

Naša škola radila je za vrijeme Turske okupacije, Austrougarske, Kraljevine Jugoslavije, NDH, SFRJ, Hrvatske republike Herceg-Bosne te danas Federacije Bosne i Hercegovine. Preživjela je razaranja četiri rata koja su se vodila na ovom području. Mijenjale su se monarhije i države, zakoni i propisi, nazivi škola i knjige, slike na zidovima i štambilji, nastavni planovi i programi, razne politike ali ova škola je sve to nadživjela i postoji više od 135 godina.

Danas izrasta u modernu odgojno obrazovnu instituciju u kojoj je trenutno 1157 učenika a uposleno je 92 djelatnika. Druga smo škola po brojnosti u županiji.

PODRUČNE ŠKOLE

PODRUČNE ŠKOLE:	<u>otvorena</u>
P.Š. GRADNIĆI	1867 (1881)
P.Š. BLIZANCI	1931
P.Š. DOBRO SELO	1931
P.Š. TEPČIĆI	1945
P.Š. KREHIN GRADAC	1946
P.Š. VIONICA	1952
P.Š. SLUŽANJ	1960
P.Š. BILETIĆI POLJE	1967

POPIS SVIH DJELATNIKA U ŠKOLI OD 1952. DO 1984. GODINE⁶²

ime i prezime	zanimanje	početak rada u školi
1. Petar Boras	učitelj	1952.
2. Elza Jovanović-Kovač	učiteljica	1957.
3. Ante Barbarić	nastavnik	1961.
4. Ivanka Cvitković	učiteljica	1960.
5. Ivka Musa	nastavnik	1959.
6. Veselka Petrušić	učiteljica	1961.
7. Borika Pehar-Ivanišević	učiteljica	1958.
8. Veselinka Radić	učiteljica	1961.
9. Dušanka Škoro	učiteljica	1961.
10. Karlo Komadina	nastavnik	1960.
11. Stanka Terzić	učiteljica	1963.
12. Branko Martinović	nastavnik	1961.
13. Milutin Terzić	nastavnik	1960.
14. Mile Kordić	učitelj	1961.
15. Ljubica Papac	učiteljica	1960.
16. Blaženka Sopta	nastavnik	1962.
17. Aleksandar Pehar	učitelj	1958.
18. Vlatka Martinović	učiteljica	1961.
19. Drago Stojić	učitelj	1961.
20. Ivanka Stojić-Pehar	učiteljica	1960.
21. Franjo Paponja	učitelj	1961.
22. Petar Nakić	učitelj	1955.
23. Nikola Cvitković	učitelj	1959.
24. Marta Cvitković	učiteljica	1962.
25. Danijel Ljolje	nastavnik	1961.
26. Šerif Dugalić	učitelj	1962.
27. Ružica Vuzem	učiteljica	1962.
28. Jagoda Tadić	učitelj	1961.
29. Ruža Bevanda	čistačica	1963.
30. Iva Marinčić	čistačica	1957.
31. Kata Pehar	čistačica	1946.
32. Jela Šego	čistačica	1961.
33. Jerko Petrović	učitelj	1962.
34. Branko Martinović	nastavnik	1963.
35. Emilija Martinović	učiteljica	1962.
36. Danica Barbarić-Pehar	učiteljica	1962.
37. Branka Ljolje	učiteljica	1962.
38. Marko Tolj	administrativni radnik	1961.
39. Ilka Patrlj	učiteljica	1964.
40. Miroslav Šajin	učitelj	1964.
41. Ivan Mijatović	majstor	1964.
42. Danica Ostojić	čistačica	1957.
43. Dragica Odak	čistačica	1957.
44. Ivica Vidić	čistačica	1962.

⁶² Popis načinjen prema Matičnoj knjizi djelatnika osnovne škole Čitluk od 1952.-1984. godine

45. Mara Lesko	čistačica	1963.
46. Iva Martinović	čistačica	1962.
47. Ruža Bevanda	čistačica	1963.
48. Dragica Martinović	čistačica	1963.
49. Ivanka Jović	učiteljica	1963.
50. Ivanka Šarić	učiteljica	1964.
51. Božica Krešić	učiteljica	1964.
52. Eljub Komad	nastavnik	1964.
53. Dragica Bulić	čistačica	1964.
54. Milenko Vasilj	administrativni djelatnik	1965.
55. Ruža Primorac	čistačica	1965.
56. Martin Bevanda	nastavnik	1965.
57. Vera Tomičić	učiteljica	1965.
58. Stanislava Volf	nastavnica	1965.
59. Ivana Bosnić	nastavnica	1965.
60. Dragica Jurko	učiteljica	1963.
61. Anica Čarapina	čistačica	1965.
62. Mila Lovrić	administrativni djelatnik	1965.
63. Nikola (Ante) Planinić	nastavnik	1965.
64. Nikola (Pere) Planinić	nastavnik	1964.
65. Đorđe Sjeran	učitelj	1966.
66. Ruža Primorac	kuharica	1966.
67. Ivanka Kurir-Sokolović	profesor	1964.
68. Đuro Jovanov	učitelj	1965.
69. Vladimir Menrih	učitelj	1966.
70. Šima Klarić	učiteljica	1966.
71. Anđelko Marijanović	nastavnik	1966.
72. Blago Korać	učitelj	1966.
73. Matija Marinčić	kuharica	1966.
74. Ruža Primorac	kuharica	1967.
75. Ana Vataruk	nastavnica	1967.
76. Slavenka Simić	učiteljica	1967.
77. Slavko Vasilj	učitelj	1967.
78. Marica Vrljić	nastavnica	1967.
79. Ljilja Vrankić	nastavnica	1967.
80. Verka Karačić	čistačica	1967.
81. Slavko Grubešić	učitelj	1967.
82. Mara Juričić	učitelj	1967.
83. Ankica Bilić	učitelj	1967.
84. Veronika Martinović	profesor	1967.
85. Aleksandar Peهار	učitelj	1967.
86. Jozo Penava	učitelj	1963.
87. Stjepan Dugandžić	učitelj	1968.
88. Marko Agić	nastavnik	1968.
89. Ljubica Martinović	učiteljica	1968.
90. Nada Hrnjević	učiteljica	1968.
91. Širna Hadrović	učiteljica	1968.
92. Jakov Odak	vozač	1967.
93. Nada Knjević	učiteljica	1968.
94. Tatjana Miletić	učiteljica	1968.

95. Ljubica Martinović	učiteljica	1968.
96. Ružica Benošić	nastavnica	1968.
97. Petar Babić	nastavnik	1968.
98. Višnja Gagro	nastavnik	1968.
99. Žarko Pehar	nastavnik	1968.
100. Jovanka Krunić	nastavnik	1968.
101. Mara Skoko	nastavnik	1968.
102. Mate Sušac	nastavnik	1968.
103. Matija Borovac	nastavnik	1968.
104. Milenko Bevanda	učitelj	1968.
105. Zlata Šetka	učiteljica	1968.
106. Zdenka Ostojić	učiteljica	1968.
107. Nikola Kordić	učitelj	1968.
108. Vasilija Simić	učiteljica	1968.
109. Mara Šarac	učiteljica	1968.
110. Danica Tolj	učiteljica	1968.
111. Martin Planinić	nastavnik	1969.
112. Dubravka Poljaković	apsolvent	1969.
113. Slavko Vasilj	učitelj	1969.
114. Ivan Martinović	učitelj	1969.
115. Ljilja Paponja	učiteljica	1969.
116. Ekrem Smajić	nastavnik	1969.
117. Marinko Šego	nastavnik	1969.
118. Ivan Martinović	učitelj	1969.
119. Zlata Pehar	učiteljica	1969.
120. Danica Šajin	učiteljica	1969.
121. Slavko Vasilj	učitelj	1969.
122. Nikola Planinić	učitelj	1969.
123. Dušan Čabak	učitelj	1969.
124. Ivana Sivrić	učiteljica	1969.
125. Zora Pehar	učiteljica	1969.
126. Mile Pavlović	nastavnik	1969.
127. Lovorka Bokšić	nastavnica	1969.
128. Ivan Martinović	učitelj	1970.
129. Olga Juričić	nastavnik	1969.
130. Cvita Sivrić	službenik	1970.
131. Marica Kordić	službenik	1970.
132. Nikola Vasilj	profesor	1970.
133. Ružica Vasilj	nastavnik	1970.
134. Ramiz Ćorić	nastavnik	1970.
135. Katica Pavlović	nastavnik	1970.
136. Ivanka Barać	učiteljica	1970.
137. Dragica Menalo	nastavnik	1970.
138. Danka Ćavar	apsolvent	1970.
139. Mirko Barišić	nastavnik	1970.
140. Vladojka Jerkić	učiteljica	1970.
141. Ljilja Brkić	učiteljica	1970.
142. Ruža Ljubić	nastavnik	1970.
143. Ankića Krešić	nastavnik	1970.
144. Mirko Bošnjak	nastavnik	1970.

145. Marica Bušić	nastavnik	1970.
146. Ante Jelavić	nastavnik	1970.
147. Želimir Šarac	nastavnik	1970.
148. Žarko Vukanović	nastavnik	1970.
149. Tadija Bušić	nastavnik	1970.
150. Stojka Sivrić	čistačica	1971.
151. Cvita Sivrić	službenik	1971.
152. Veselko Čotić	nastavnik	1971.
153. Zdenka Krešić	nastavnik	1971.
154. Ankica Vidović	nastavnik	1971.
155. Zdenka Dodig	učiteljica	1971.
156. Marija Dujić	nastavnik	1971.
157. Neda Gadžo	apsolvent	1971.
158. Marko Ilić	nastavnik	1971.
159. Milan Stavovlak	nastavnik	1971.
160. Ankica Mladenovac	učiteljica	1971.
161. Vida Tadić	učiteljica	1971.
162. Sofija Paponja	učiteljica	1971.
163. Zdenko Rebac	apsolvent	1971.
164. Momčilo Pijanović	apsolvent	1971.
165. Šefik Čatović	učitelj	1972.
166. Simo Gordić	nastavnik	1972.
167. Anica Naletilić	učitelj	1972.
168. Vesna Petrović	učitelj	1972.
169. Ivan Turudić	nastavnik	1972.
170. Mladenka Turudić	apsolvent	1972.
171. Danica Urašević	nastavnik	1972.
172. Branko Ostojić	nastavnik	1972.
173. Jasna Prskalo	učitelj	1972.
174. Zdravko Pehar	nastavnik	1972.
175. Anto Pervan	nastavnik	1972.
176. Dane Martinović	nastavnik	1972.
177. Ivan Raspudić	nastavnik	1972.
178. Anica Mladenović	učiteljica	1972.
179. Emil Raspudić	nastavnik	1973.
180. Mirko Zvono	-----	1973.
181. Štefa Jovanović	apsolvent	1973.
182. Veselko Čatić	nastavnik	1973.
183. Ivana Bosnić	nastavnik	1973.
184. Pavao Jurčić	nastavnik	1973.
185. Dušanka Škiljević	profesor - apsolvent	1973.
186. Ilija Boras	nastavnik - apsolvent	1973.
187. Stjepan Miličević	nastavnik	1973.
188. Ankica Brkić	učiteljica	1973.
189. Krešo Granić	nastavnik - apsolvent	1973.
190. Finka Čilić	nastavnik	1973.
191. Milorad Živković	nastavnik	1974.
192. Zdravko Bevanda	učiteljica	1974.
193. Milica Juka	čistačica	1974.
194. Branko Ostojić	nastavnik	1974.

195. Iva Jurić	čistačica	1974.
196. Anica Primorac	tajnik	1974.
197. Ljiljana Korać	nastavnik	1974.
198. Mirjana Džeba	učiteljica	1974.
199. Senija Martinović	učiteljica	1974.
200. Mirjana Šuton	nastavnica	1974.
201. Veselka Škoro	učiteljica	1974.
202. Dobroslav Šego	čistačica	1974.
203. Pero Marić	učitelj	1974.
204. Maja Visković	nastavnik-apsolvent	1974.
205. Maida Huseinović	nastavnik	1974.
206. Miljenko Pehar	vozač	1975.
207. Zora Vasilj	nastavnik	1975.
208. Ilija Milićević	nastavnik	1975.
209. Dunja Jelčić	nastavnik	1975.
210. Nikola Vasilj	profesor	1975.
211. Zdravka Marinčić	nastavnik	1976.
212. Sofija Čvoro	nastavnik	1976.
213. Vesna Petrović	nastavnik	1975.
214. Jozo Miletić	apsolvent	1976.
215. Zdenko Butraš	nastavnik	1976.
216. Ljiljana Žulj	učiteljica	1976.
217. Anita Machobey	nastavnik	1976.
218. Mirjana Džeba	učitelj	1976.
219. Mira Čilić	profesor	1976.
220. Zora Kapular	nastavnik	1976.
221. Blago Bebek	nastavnik	1977.
222. Kata Stojčić	čistačica	1976.
223. Jagoda Pažin	nastavnik	1977.
224. Ivo Bukvić	nastavnik	1977.
225. Ljerka Petrović	ekonomski tehničar	1977.
226. Iva Miletić	učiteljica	1977.
227. Mara Bevanda	radnica	1977.
228. Kata Markota	čistačica	1977.
229. Krešo Granić	nastavnik	1977.
230. Janja Milićević	čistačica	1977.
231. Alija Ljevo	nastavnik	1977.
232. Ibrišin Hrnjičević	nastavnik	1977.
233. Milka Pehar	čistačica	1977.
234. Ljiljanka Buntić	čistačica	1978.
235. Davor Skender	nastavnik	1978.
236. Lenka Barišić	daktilograf	1978.
237. Radmila Pelegrini	komercijalni tehničar	1977.
238. Mara Šajin	učiteljica	1978.
239. Ana Kordić	učiteljica	1978.
240. Ilija Boras	nastavnik	1978.
241. Ivanka Vasilj	nastavnik	1978.
242. Gordana Pehar	nastavnik	1979.
243. Marinko Falak	nastavnik	1978.
244. Milorad Prusina	nastavnik	1979.

245. Tadija Bušić	nastavnik	1979.
246. Zdenko Čavar	nastavnik	1979.
247. Ivica Primorac	profesor	1979.
248. Zdenka Korać	nastavnik	1979.
249. Silvija Barbarić	nastavnik	1979.
250. Vesna Dugandžić	nastavnik	1979.
251. Katica Naletilić	nastavnik	1980.
252. Ivanka Šarac	nastavnik	1980.
253. Mira Kožul	nastavnik	1980.
254. Ruža Pehar	učiteljica	1980.
255. Zora Sušac	nastavnik	1981.
256. Željko Marić	nastavnik	1981.
257. Nikola Kordić	nastavnik	1981.
258. Zora Markotić	nastavnik	1981.
259. Mate Majić	nastavnik	1982.
260. Iva Čarapina	čistačica	1982.
261. Stjepan Medak	nastavnik	1979.
262. Ivanka Martinović	nastavnik	1983.
263. Nikola Lesko	nastavnik	1984.

GLAZBENA ŠKOLA U ČITLUKU

O glazbenoj školi razgovaralo se mnogo puta prije 1987. godine. U školskom ljetopisu iz 1987. imamo sačuvanu zabilješku da se planira otvaranje glazbene škole, ali da je to trenutačno neostvarivo „zbog nedostatka adekvatnog prostora za rad“.

Međutim, Glazbena škola napokon je počela sa radom 1993/94. školske godine kao istureno odjeljenje Glazbene škole Mostar. Nastava se odvijala u prostorima nekadašnje franjevačke rezidencije. Najveći problem bio je nedostatak nastavničkog kadra. Početkom šk. 1995/96. godine zabilježeno je u ljetopisu da „u sklopu naše škole⁶³ već treću godinu radi i glazbena škola u kojoj je zastupljena nastava klavira i gitare.“ Godine 1996. ravnatelj Glazbene škole Mostar prof. *Srećko Vlašić* predao je Matičnu knjigu⁶⁴ sa pripadajućom dokumentacijom ravnatelju prof. *Marinu Kapularu* koja se za našu školu vodila od 1993./94. šk. godine u Mostaru. U godišnjim planovima i programima naše škole koji se dostavljaju općini već od 1998./99. bila je inicijativa za osnivanje samostalne osnovne škole. U točki o podacima škole navodi se: Adaptirati franjevačku zgradu u kojoj se sada nalazi „Vrtić i naši glazbeni odjeli“, te tada dobiti prostor za osnovnu i srednju glazbenu školu – jednu na razini općine. Ove godine već imamo polaznika za srednju glazbenu školu a polaznika ima i školama u Čerinu i Bijakovićima. Nastava u Osnovnoj glazbenoj školi odvija se na četiri instrumenta: glasovir, gitara, flauta, violina.

Punih deset godina naša škola je molila i zahtijevala od osnivača da se osnuje samostalna Glazbena škola. Istina, Općinsko vijeće je 20.12.2002. imenovalo devetočlano Povjerenstvo za osnivanje glazbene škole na području općine Čitluk. Od osnutka 1993. godine do zaključno s krajem školske 2007/08. godine u školu su se upisala ukupno 233 učenika. Školu je uspješno završilo 108 učenika s prosječnom ocjenom 3,63. Cilj odjela jest optimalni kulturni i glazbeni razvoj cjelovite osobe kao i usmjeravanje učenika na daljnje školovanje u srednje a potom i više glazbene škole. Taj cilj je dijelom i ostvaren. Do sada je osam učenika završilo srednju glazbenu školu, a troje ih pohađa akademiju.

Općinsko je vijeće dana 7. travnja 2009. donijelo i Odluku o osnivanju Osnovne glazbene škole. Dana 29.10.2009. bila je primopredaja⁶⁵ prostora koje su koristili naši Glazbeni odjeli, pripadajućeg školskog namještaja, didaktičke opreme, uredskih pomagala, Matičnih knjiga i svih instrumenata zatečenih u tim prostorima, tj. pet glasovira, dvije violine, dvije gitare i dvije flaute. Također su u ovu novu školu prešli raditi naši djelatnici koji su do tada tamo radili. Uistinu, na temeljima naše škole starim 16 godina, od 2009./10. počela je sa radom samostalna Glazbena škola Brotnjo.

FRA DIDAKOVE ŠKOLE

Jedan od najzaslužnijih prosvjetitelja u Hercegovini bio je *fra Didak Buntić*. Otvarao je po hercegovačkim selima „*seljačke škole*“ koje su radile od 1911. do 1917. godine. Učitelj je u tim školama bio najpismeniji čovjek u selu. U školama se učilo po sljedećem programu: čitati i pisati, račun, gospodarstvo te način poučavanja drugih čitanju i pisanju. Kako u tim školama starost polaznika nije bila bitna, opismenjivali su se i stariji ljudi. One su bile pokrenute kako bi se više od 80% nepismenih opismenilo. O liku i dijelu fra Didaka, o fra Didakovim školama i o svemu što je radio taj velikan, pisali su i objavili radove: *fra Marinko Šakota*, *fra Andrija Nikić* i *fra Robert Jolić*.

⁶³ Školski ljetopis, sv. I, str. 82, 165-166.

⁶⁴ Arhiv Osnovne škole fra Didaka Buntića Čitluk za 1996. godinu

⁶⁵ Arhiv Osnovne škole fra Didaka Buntića Čitluk za 2009. godinu

ZAKLJUČAK

U skoro sto i pedeset godina povijesti školstva u Čitluku mogu se izdvojiti tri razdoblja školstva:

- razdoblje početnog opismenjavanja i opiranje masovnijem školstvu osobito djevojčica do Prvog svjetskog rata;
- razdoblje osnovnog opismenjavanja između dva svjetska rata;
- poslijeratno razdoblje, kada mnogi mladi sa završenom srednjom školom odlaze na dalje visokoškolsko i sveučilišno školovanje;